

PESSZIMISTA ÁFIUM ELLEN VALÓ ORVOSSÁG

Hahner Péter: *Magyarország szerencséje*. Animus, Budapest, 2019. 311 oldal, 3980 Ft

A magyar történelemszemlélet szerves része egyfajta pesszimista attitűd a történelemhez, és ebből fakadóan a múlthoz, jelenhez és jövőhöz (lásd bővebben: Balázs Géza: *Hungaropesszimizmus–hungaroptimizmus*. Savaria UP, Szombathely, 2007). Sorolhatnánk a földrajzi és geopolitikai meghatározottságainkból fakadó, történelmünkkel kapcsolatos közhelyeket: „kis ország vagyunk”, „velünk mindig kibabrált a történelem”, „a magyar történelem véres és kegyetlen”, „minket a nagyhatalmak mindig kihasználtak”, „széthúzás” jellemzi a magyarokat és így tovább.

Kétségkívül sok igazság rejtezik a populáris közhelyekben, miként a közhelyekben általában. Való igaz, hogy Magyarország – Közép- és Kelet-Európa egészével együtt – kimaradt a nagy földrajzi felfedezések és a gyarmatosítás folyamatából, és a régió földrajzi adottságai meghatározták a 16. században kialakult világgazdasági rendszerben betöltött pozícióját. A rendi keretek fölbomlásának, a kapitalizmus kialakulásának és a polgárosodásnak a megkésetttségéhez járult hozzá még az a tény is, hogy az ország majd' kétszáz évre permanens háborús hadszíntérre vált, éppen abban az időben, vagyis a 16–17. században, amikor Nyugat-Európa az élre tört, és kezdte maga mögé utasítani a világ többi részét. Természetesen a megkésett fejlődés egész Közép- és Kelet-Európát sújtotta: nemcsak a három részre szabdaltnak egykori magyar államterületet, hanem az Oszmán Birodalom által korábban bekebelezett déli, délkeleti és keleti szomszédokat, valamint a 17. század végéig középhatalomnak számító Lengyel–Litván Uniót. Magyarország nagy részének az lett a sorsa, amely a mindenkori határvidékeknek két birodalom – jelen esetben a Habsburg és az Oszmán Birodalom – között: pusztítás és pusztulás, nemcsak a katonák, hanem a hadseregeket „kísérő” járványok által. Mindezeket figyelembe véve sokan valószínűleg

provokatívan fogadják majd Hahner Péter történész állítását, miszerint az 1683-tól 1711-ig, vagyis Bécs török ostromától a szatmári békekötésig terjedő szűk három évtizedben a szerencse kifejezetten a magyarokhoz pártolt. Bár meg kell mondani azt is, hogy a szerencse sokszor kerülőutakon, valószínűtlennek tűnő fordulatokkal érzékelte kegyét hazánk iránt.

Hahner Franciaország és a kora újkori történelem, valamint az Egyesült Államok történetének kutatója, számos méltán nagysikerű könyv szerzője, miután egyebek mellett megírta Fouché és Talleyrand párhuzamos életrajzát és a „hatalmasok gyermekkorát”, magyar témát választott. Azonban a magyar történelmi témát – a török kiűzését Magyarországról a 17. század végén – mélyen beágyazta a korszak európai politika-, diplomácia-, had- és művelődéstörténetébe. Hipotézise szerint (amelyet meggyőzően bizonyít) a 17. század végén Európa számos uralkodója, államférfija és hadvezére tevékenykedett oly módon, hogy azzal akarva-akaratlanul hozzájárult a török kiűzéséhez, valamint a Habsburg-dinasztia és a magyar rendek közötti konfliktusok föloldásához. Különösen izgalmassá teszi Hahner művét, hogy nem egy olyan könyvet kapunk, amely az eseményeket a szokásos módon, azaz lineárisan, egymásutániságukban tárgyalja, külön fejezetekbe sorolva a diplomáciát, hadtörténetet, gazdaságot, pénzügyigazgatást és művelődést.

A szerző kedvelt műfaját, a minieletrajzot választotta a történetmesélés keretéként, és a portrékban érzékletesen keverednek a kor hadászataival, a nemzetközi politikájával, pénzügyeivel vagy vallási életével kapcsolatos kérdések. Továbbá a szereplők „mozognak”: akik egy minieletrajzban „főszereplők”, egy másik „hős” életében „mellékszereplőkként” vagy „epizodistákként” lépnek föl és fordítva.

Mindeközben nagy teret „járunk be” Hahner ka-lauzolásával: a szerző Isztambultól Versailles-ig, Stock-holmtól Rómáig mozgatja a szálakat. Szinte látjuk ma-gunk előtt a bécsi asszonyokat, akik az 1683-as ostrom során a városból kimerészkedve élelmiszert cseréltek az ostromló oszmán katonákkal. Látjuk a nagyhatalmú fejedelmeket és hadvezéreket: a krakéler Miksa Emá-nuel bajor választófejedelmet, a „Kék Herceget”, aho-gyan öltözékéről a törökök elnevezték, és a jóval tehet-ségesebb és szerényebb, mindenki által kedvelt Lotha-riai Károly herceget, vagy a vadászgató és trófeáit akkurátusan feljegyző IV. Mehmed szultánt, aki Bécs meghódításának feladatát nagyvezírére, az ötletgazda Kara Musztafára hagyta, és a Bécs alatt, a kahlenbergi csatát követően I. Lipót császár által vérig sértett So-bieski János lengyel királyt. És velük szemben a kisem-ber-hősöket is! Például Samuel Oppenheimert, a zsidó üzletembert, aki anyagilag ugyan hatalmasabb volt sok főúrnál, de vallásilag csak megtúrtnek számított a kor Európájában, miközben a háború lelkét szolgál-tatta: a pénzt. Vagy Hans Kammerling tiroli kovácsot, aki a becsvágyó Kara Musztafa nagyvezír hadifoglya-ként megszökött, és értesítette a császári hadvezetést volt gazdája távlati háborús terveiről. A névtelen köz-katonák – törökök, németek, franciák, magyarok, len-gyelek, olaszok, svédek, oroszok, tatárok, kozákok – per-sze csak éppen fölbukkannak a könyv lapjain, mint háborús emberanyag, hiszen közülük keveseknek ada-tott meg, hogy beszámoljanak, miként zajlott a háború alulnézetből, a katonák szemszögéből. Amennyit érzé-keltetni lehetett a háború poklából, Hahner érzékelteti.

A szerző 25 portrén keresztül írja meg a Magyar-országot érintő szerencsés fordulat történelmét. Az utol-só portré Zrínyi Miklósé, akinek teljes élete ugyan nem került bemutatásra, ám annál izgalmasabb módon ismerkedünk meg alakjával. Hahner, a fiktív „időutazó” fölkeresi Zrínyit, és elmondja a horvát bánnak – persze, a korabeli főúri és nemesi, valamint nyelvújítás előtti nyelvvel –, hogy hamarosan Magyarország meg-szabadul a töröktől, méghozzá úgy, hogy ennek nem lesz következménye a „cseh példa”, az *absolutum domi-nium*, melyet a császár az 1620-as fehérhegyi vereség után bevezetett. Valóban, ritkán gondolunk bele abba, milyen szerencsés is volt a magyar nemesség a cseh elite-hhez képest, amelyet szinte megtizedeltetett a bécsi udvar (nyilván azért nem gondolunk bele, mert a ma embere a demokrácia, jogállam, kapitalizmus értékeihez méri egy-egy ország teljesítményét, nem pedig olyan, mai szemmel absztrakt fogalmakhoz, mint a rendi jogok). Hahner nem nyújtja a kelletnél tovább ezt az „időuta-zást”, éppen annyit ír, amennyiből 17. századi beszél-getőtársa megérti, hogy a szerencse kegyébe fogadja a magyarságot.

Talán tévedek (remélem!), de valószínűnek tartom, hogy a szerző és Zrínyi között beszélgetést tartalmazó fejezet nem nyeri majd el a történészek egy részének tet-szését. A magyar történettudományban még mindig kicsit lenézés övezi az olvasók ilyen jellegű bevonását a történelmi személyiségek gondolatvilágába. Pedig Hahner kitalált beszélgetése teljesen logikus okfejtést

tartalmaz, és nem enged meg magának semmi történel-mietlent. Jó lenne, ha a történészek bátrabban élnének a közvetlen hangnemmel könyveikben, tanulmányaik-ban. Persze, ezt egy 17. századi főúr esetében könnyebb megtenni, mint egy 20. századi szereplő esetében. Mi-közben a ma embere pszichológiailag közelebb áll a 20. század, mint a 17. század emberéhez, kétségtelen, hogy az előbbiek olyan eseményekben vettek részt, amelyek hatásai máig érzékelhetőek, a „forró emlékezet” (Jan Assmann) részei, s ezért kevesebb lehetőség nyílik az objektivitásra.

Hahner mesteri kézzel rajzolja meg portréit. Aho-gyan korábbi életrajzgyűjteményeiben, a 13 diktátorról és a „hatalmasok gyermekkoráról” szóló könyveiben, a szerző számos anekdotával fűszerezi a korántsem száraz históriát. Az anekdoták azonban nem önmagu-kért valók, hanem jól megvilágítják egy-egy személy jellemét. Nehéz visszafogni a mosolyunkat, amikor azt olvassuk, hogy Miksa Emánuel bajor választófejede-lem, a rettegett törökverő úgy bukott le második fele-sége előtt, hogy az megtalálta férje egyik szeretőjéhez írott levelét. Az ember szinte látja maga előtt a csatá-ban vakmerő „Kék Herceget”, aki a magyarországi had-színtéren egy csatában egymaga öt oszmán katonát ölt meg, amint zavartan magyarázkodni próbál felséges nejének, aki azonnal elköltözött tőle. Vagy képzeljük el a madridi prostituáltakat, amint a Kasztíliát megszálló angol és osztrák seregek táborát járják, hogy szifilisszel fertőzzék meg a királyként elfogadott, Bourbon-ház-ból származó V. Fülöp ellenségeinek katonáit. Ezek az apró, emberi gyengeségeket és érzéseket megvilágító történetek többet mondanak el egy adott személyről vagy egy társadalmi csoportról, mint megannyi hiva-talos levél, okirat vagy adójegyzék.

Hahner egyik rokonszenves vonása, hogy minden szereplőről tud valami jót írni. Még Kollonich Lipót ér-sekről is, aki állítólag azzal hengegett, hogy Magyar-országot előbb koldussá, aztán katolikussá teszi, és aki-nél kevés gyűlöltebb 17. századi politikusra emlékezik a magyarság. Ám ugyanez a Kollonich, a „protestánsok ostora”, Bécs védelmének megszervezésében és a sebe-sültek ellátásában oroszánrészt vállalt. Manapság Thö-köly Imre személyének megítélése végletes – valaki vagy gyűlöli, vagy szereti. Hahner tiszteletre méltó el-fogulatlansággal elismeri emberi és katonai kvalitásait, miközben azt is kimondja, hogy ezek a kvalitások – saj-nos – akkor és ott károsak voltak, mert Thököly, való-színűleg ugyan csak félszívvel, de az Oszmán Biroda-lom érdekeinek kiszolgálója lett. A török Bécs alatti fiaskója, de legkésőbb fogságba vetése után el kellett volna hagynia végleg az oszmán lobogót, és ki kellett volna békülnie Béccsel, ahogyan azt egyébként sok egykori párthíve megtette. Valami mágnesként mégis mindig az oszmán félhez vonzotta. Érthetetlennek tű-nik az utókor szemében ez a már-már Don Quijote-i karakterű törökbarátság (vagy inkább Habsburg-elle-nesség). Mindazonáltal Thököly morálisan leginkább kifogásolható tettét nem is magyar földön követte el: a Balkánon az oszmán erők „rendfenntartójaként” részt vett egy bolgár felkelés leverésében. Furcsa helyzet ez:

a magyar rendi jogok és vallási türelem érdekében egykor zászlaját kibontó kuruc vezér eltaposott egy bolgár felkelést, amelyhez nem volt köze, olyanok oldalán, akik hazája ellenségei voltak, miközben ekkoriban azok a szerbek, akik közül korábban nem kevesen a török lófarkas zászló alatt harcoltak martalócként, éppen felszabadítóként üdvözölték a Belgrádot elfoglaló császári seregeket.

Hahner, bár elfogulatlan, érezhetően legnagyobb szimpátiával Lotharingiai Károly herceg és Savoyai Jenő, valamint a szatmári békét kuruc oldalról tető alá hozó Károlyi Sándor iránt viseltetik. Mindhárman – Pálffy Jánossal együtt – méltatlanul elfeledetté váltak 1945 után, sőt Károlyi Sándort még árulással is megvádolták (szerencsére ma már senki nem kételkedik tisztességében). Ugyanakkor Lotharingiai Károly hercegről kevés szó esik a közbeszédben, holott a szerény, önzetlen hadvezér azon kevés emberek egyike volt, akiket mindenki kedvelt, és nevét még ellenségei is tisztelettel emlegették. Miksa Emánuel és az önfejű, végtelenül hiú I. Ágost szász választófejedelem többször is megnehezítették a felszabadító háborút.

Furcsa a magyar történelmi emlékezet! Lotharingiai Károly, Veterani tábornok, azaz „Veterani apó”, a magyarok által legjobban szeretett császári tábornok, Badeni Lajos, de még Miksa Emánuel és Erős Ágost is aktívan küzdöttek az oszmán hatalom ellen, és részt

vettek a nagy vállalkozásban, Magyarország felszabadításában, mégis alig emlékezünk rájuk (magam részéről Pálffy Jánost hiányolom a könyvből). Úgyszintén nincs a köztudatban Samuel Oppenheimer neve, aki mindenkinél többet tett azért, hogy pénz is jusson a háborúskodásra.

Hahner könyve az elfeledett, vagy legalábbis kevésbé ismert törökellenes személyeknek is igazságot szolgáltat. Nyilvánvaló, hogy a nacionalizmus előtti korban nem a magyar nemzet fölszabadítása volt a céljuk. Politikai, dinasztikus, katonapolitikai, részben még személyes, emberi szándékok és megfontolások mozgatták őket is, ahogyan persze másik oldalon az oszmán szultánokat és pasákat, harmadik oldalon a kurucokat, vagy éppen a mindig a Habsburgok hátában bajt keverő XIV. Lajost (aki 1688-ra maga ellen hangolta egész Európát).

Az is igaz, hogy egyes császári főtiszték (például Caraffa) vitathatatlanul ördögi kegyetlenségeket követtek el a magyar lakossággal szemben. Ám Magyarország fölszabadításáért nem kell nekünk Kollonichra és Caraffára emlékezni, értékeljük csak őket a maguk helyén. De emlékezünk Lotharingiai Károlyra és Veteranira! Harcukkal önfeláldozó módon hozzájárultak ahhoz, hogy Hunyadi Mátyás egykor virágzó királyságának területe ne süllyedjen véglegesen az oszmán szandzsákságok színvonalára.

PAÁR ÁDÁM

CSILLAG ISTVÁN (1967–2020)

Életének 54. évében elhunyt Csillag István irodalomtörténész, szerkesztő. Csillag István az ELTE bölcsészkarán a neves Zrínyi-kutató Kovács Sándor Iván tanítványaként szerzett diplomát. 1989 óta maga is számtalan tanulmányban foglalkozott a költő-hadvezér Zrínyi Miklós munkásságával, 2016-ban pedig „Égő szövétnek” – *Filológiai Zrínyi-kalászat* címmel jelent meg nagyívű tanulmánykötete a Ráció Kiadónál. Csillag István életét az általa megbecsült kollégái szövegeinek gondozására, a számára fontos szellemi műhelyek minőségi munkájára tette fel. Ennek alapját a napjainkban már zavarba ejtő műveltsége, páratlan precizitása és hihetetlen munkabírása jelentette. Így az elmúlt két és fél évtizedben sok száz irodalomtörténeti, történettudományi, filozófiai, politológiai monográfia, tanulmány- és esszékötet, valamint szépirodalmi mű kiadói szerkesztése és szöveggondozása köszönhető neki. A ma egyik legrangosabb irodalomtudományi kiadó, a Ráció Kiadó nélküle nem tudott volna komoly szakmai eredményeket elérni, de szintén jelentős szerepe volt a *Szépirodalmi Figyelő* című irodalmi folyóirat szakmai munkájában is. Csillag István folyóiratunk indulásától a *Kommentár* munkatársa volt, 2006 és 2019 között olvasószerkesztőnként vett részt a szerkesztőség munkájában. Csillag Istvánt tavaly a Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozatával tüntették ki. Lapunk korábbi és jelenlegi szerkesztői, munkatársai fájó szívvel búcsúznak tőle.